Visarjanīya-Lakṣaṇa (1157)

[Section 1]

sa pūrvaṁ svaryate hrasvo dīrgho'ntyāṁśe taduttarau
nādānusvārakāveva svaryate pūrvamuccavat

sśś 113
nādānusvārayoḥ pūrvasvarasvaritabhāksthitaḥ |
"Der Anteil des svarita vom vorhergehenden Vokal gehört dem nāda oder anusvāra an."
(Stautzebach, 1994)

nāda is a technical term: a nasal stop consonant before a pause is called nāda (see sśś 115)

Example: sarvam | The first a is udātta, the second a svarita; the am is pronounced in two parts: the first part "am" with udātta and the second part of "m" with svarita accent (sarvam-m).

antyāṁśe svaryate dīrgho virāmavyañjane pare
saṁyoge cāvasāne ca nādānusvārakau svayam

sśś II 239-240
antyāṁśe svaryate dīrgho virāme vyañjanena ca |
saṁyoge cāvasānastho yathā tannairṛtādikam

"Ein langer Vokal bildet den svarita im letzten Teil, wenn er am pada-Ende in der Pause steht. Ebenso bildet er zusammen mit dem Konsonanten den svarita vor einer Konsonantenverbindung, wie z.B. "taṁ nairṛta." (Stautzebach, 1994)

ityuccāraṇaviṣayaḥ

daivīṁ dhiyamajasrantvāmiti kyadyāvatīḥ kyatiḥ
yenā purastāddevānāmeṣāntāsāṁ yathā sade

savarasaṁparki
daivīṁ dhiyamajasrantvāmiti kyadvāvatīḥ kyatiḥ
nairantaryakaṁ payogyasvārayoḥ kampyate dharaḥ 37

दैवीं॒ धियं॑ TS 1.2.3.1

[Section 2]

Now a list of words of the Taittirīya Saṁhitā with final visarga placed before "sk", "st", "sn", and "sp" is given. According to a sandhi rule (Taittirīya Prātiśākhya 9.1) the visarga is dropped before a sibilant

followed by an unvoiced stop consonant. But according to Vyāsa-Śikṣā (215) the visarga is dropped before a sibilant followed by an unvoiced or voiced consonant.

ḥ + (sk, st, sp) => (sk, st, sp) (Taittirīya Prātiśākhya)
ḥ + (sk, st, sn, sp) => (sk, st, sn, sp) (Vyāsa Śikṣā)

Examples:
divaḥ + skambhaniḥ => diva skambhaniḥ (1.1.6.1)
vaḥ + stenaḥ => va stenaḥ (1.1.1)
lokāḥ + snuvanti => lokā snuvanti (2.1.4.8)
śubhaḥ + spardhante => śubha spardhante (7.1.20.1)

A similar list with some variant readings is contained in the Ṣaḍviṁśatisūtra (see appendix).

*The following words ending in āḥ (lokāḥ, yāḥ, *grahāḥ, pariṣṭhāḥ, vātāḥ, garbhāḥ, prajāḥ, jātavedāḥ, tāḥ, apratiṣṭhitāḥ, vibhaktāḥ, jñātāḥ and klṛptāḥ) are also found in the Śamānaprakaraṇa of Saptalakṣaṇa (see appendix).*

om

māvo huto divo viṣṇorakrandadagniriṣṭayajuṣassana ebhyodhvanaḥ

mā vaḥ: मा॒ । व॒ः । स्ते॒नः ।(1.1.1)

hutaḥ: हु॒तः । स्तो॒कः । (1.1.3)

divaḥ: दि॒वः । स्क॒म्भ॒निः । (1.1.6.1)

viṣṇoḥ: विष्णोः । स्तूप॑ः । (1.1.11.1)

akrandadagniḥ: अक्र॑न्दत् । अ॒ग्निः । स्त॒नय॑न्न् । (1.3.14.2)

iṣṭayajuṣaḥ: इ॒ष्टय॑जुष॒ इती॒ष्ट-य॒जु॒षः॒ । स्तु॒तस्तो॑म॒स्येति॑ स्तु॒त-स्तो॒म॒स्य॒ । (1.4.28.1)

sa naḥ: सः । न॒ः । स्तु॒तः । (1.5.9.3)

ebhyaḥ: ए॒भ्य॒ः । स्तु॒तः । (1.5.9.3)

adhvanaḥ: अध्व॑नः । स्क॒भ्नी॒त॒ । (1.7.8.1)

pūrṇavandhuraḥ pañcadaśassaptadaśa ekaviṁśo lokā barhiṣo revato yā

pūrṇavandhuraḥ: पू॒र्णव॑न्धुर॒ इति॑ पू॒र्ण-व॒न्धु॒र॒ः । स्तु॒तः । (1.8.5.1)

pañcadaśaḥ: प॒ञ्च॒द॒श इति॑ पञ्च-द॒शः । स्तोम॑ः । (1.8.13.1)

saptadaśaḥ: स॒प्त॒द॒श इति॑ सप्त-द॒शः । स्तोम॑ः । (1.8.13.1)

ekaviṁśaḥ: ए॒क॒वि॒ꣳ॒श इत्ये॑क-वि॒ꣳ॒शः । स्तोम॑ः । (1.8.13.2)

*सः । स्पर्ध॑मानः । (2.1.4.4)

lokāḥ: लो॒काः । स्नु॒व॒न्ति॒ । (2.1.4.8) (ḥ + sn)

barhiṣaḥ: बर्हिषः । स्तृणीयात् । (2.2.10.5)

revataḥ: रेवतः । स्तोता । (2.2.12.8)

yāḥ: याः । स्त्रियः । (2.3.9.2)

anyasya sa ndhī ṛco gāyatrīyo barhiḥ somo barhiṣo bhavatyapratiṣṭhitastomoṁśurdraphsaḥ

anyasya saḥ: अन्यस्य । सः । स्त्रीषꣳसादमिति स्त्री-सꣳसादम् । (2.5.1.5)

ṛcaḥ: ऋचः । स्त्रियः । (2.5.8.4)

gāyatrīyaḥ: गायत्रियः । स्त्रियः । (2.5.8.4)

barhiḥ: बर्हिः । स्तृणाति । (2.6.5.2)

somaḥ: सोमः । स्तोमस्य । (3.1.2.4)

bhavatyapratiṣṭhitastomaḥ: भवति । अप्रतिष्ठित इत्यप्रति-स्थितः । स्तोमः । (3.1.2.4)

aṁśuḥ: अꣳशुः । स्कन्दति । (3.1.8.3)

draphsaḥ: द्रप्सः । स्कन्दति । (3.1.10.1)

parācībhissarasvato miho yo aphsarasassuvarmalimlavaścakṣuruparișṭāstriṇavaḥ

parācībhiḥ: पराचीभिः । स्तुवते । (3.1.10.3)

sarasvataḥ: सरस्वतः । स्तनम् । (3.1.11.2)

mihaḥ: मिहः । स्तनयन्ति । (3.1.11.5)

yaḥ: यः । स्तुतशस्त्रयोरिति स्तुत-शस्त्रयोः । (3.2.7.3)

aphsarasaḥ: अप्सरसः । स्तवाः । (3.4.7.1)

*grahāḥ: ग्रहाः । स्तोमाः । (3.5.10.1)

*मर्यश्रीरिति मर्य-श्रीः । स्पृहयद्वर्ण इति स्पृहयत्-वर्णः । (4.1.2.5)

suvaḥ: सुवः । स्तभितम् । (4.1.8.5)

malimlavaḥ: मलिम्लवः । स्तेनासः । (4.1.10.2)

cakṣuḥ: चक्षुः । स्तोमः । (4.1.10.5)

pariṣṭhāḥ: परिष्ठा इति परि-स्थाः । स्तेनः । (4.2.6.3)

triṇavaḥ: त्रिणव इति त्रि-नवः । स्तोमः । (4.3.3.2)

prācī diśāmagnerbhāgosītyanuvākayossarvaṣṣoḍaśa ukthebhirdvibarhā manavo

prācī diśāmagnerbhāgosītyanuvākayossarvaḥ
पञ्चदश इति पञ्च-दशः । स्तोमः (4.3.3.1 prācī diśām)

सप्तदश इति सप्त-दशः । स्तोमः । (4.3.3.2)

एकवि॒ꣳश इत्येक-वि॒ꣳशः । स्तोमः
त्रि॒ण॒व इति त्रि-न॒वः । स्तोमः ।
च॒तु॒र्वि॒ꣳश इति चतुः-वि॒ꣳशः । स्तोमः ।
प॒ञ्च॒द॒श इति पञ्च-द॒शः । स्तोमः । (4.3.9.1 agnerbhāgosi)
स॒प्त॒द॒श इति सप्त-द॒शः । स्तोमः ।
वाताः । स्पृताः ।
एकवि॒ꣳश इत्येक-वि॒ꣳशः । स्तोमः ।
ओजः । स्पृतम् ।
त्रि॒ण॒व इति त्रि-न॒वः । स्तोमः ।
च॒तु॒र्वि॒ꣳश इति चतुः-वि॒ꣳशः । स्तोमः । (4.3.9.2)
गर्भाः । स्पृताः ।
प॒ञ्च॒वि॒ꣳश इति पञ्च-वि॒ꣳशः । स्तोमः ।
दिशः । स्पृताः । च॒तु॒ष्टो॒म इति चतुः-स्तो॒मः । स्तोमः ।
प्र॒जा इति प्र-जाः । स्पृताः ।
च॒तु॒श्च॒त्वा॒रि॒ꣳश इति चतुः-च॒त्वा॒रि॒ꣳशः । स्तोमः ।
त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳश इति त्रयः-त्रि॒ꣳशः । स्तोमः

ṣoḍaśaḥ: षो॒ड॒शः । स्तोमः । (4.3.12.1)
ukthebhiḥ: उ॒क्थेभिः । स्तोमैभिः । (4.4.5.1)
dvibarhāḥ: द्विबर्ह्हा इति द्वि-बर्,हाः ।। 4H । स्तुहि । (4.5.10.3)

In the Saṁhitā dvibarhāḥ is placed before a pause. Because there is no sandhi with stuhi dvibarhāḥ is not mentioned in the Śamānaprakaraṇa..

manavaḥ: मनवः । स्ती॒र्णबर्ह्हि॒षमिति स्ती॒र्ण-ब॒र्,हि॒ष॒म् । (4.7.13.3)

vṛtraghnaścaturjātavedāstāḥ puruṣo rukmo jāto pratiṣṭhito'gnerabhicāra

vṛttraghnaḥ: वृ॒त्र॒घ्न इति वृत्र-घ्नः । स्तोमाः । (4.7.15.1)
catuḥ: चतु॒स्स्तना॒मिति॒ चतु॒ः-स्त॒ना॒म् । (5.1.6.4)
jātavedāḥ: जा॒तवे॑दा॒ इति जा॒त-वे॒दा॒ः ।। 2D । स्ती॒र्णम् । (5.1.11.2)
tāḥ: ताः । स्तोमभागै॒रिति॒ स्तोम-भा॒गैः । (5.3.5.4)
puruṣaḥ: पुरुषः । स्नावभि॒रिति॒ स्नाव-भि॒ः । (5.3.9.1) (ḥ + sn)
*stomaḥ: चतुष्टोम॒ इति॒ चतु॒ः-स्तो॒म॒ः । स्तोमः । (5.3.12.2); see (7.2.5.4)
rukmaḥ: ?
jātaḥ: जा॒तः । स्तनम् । (5.4.3.1)
apratiṣṭhitāḥ: अप्रतिष्ठिता॒ इत्यप्रति-स्थि॒ता॒ः । स्तोमाः । (5.4.10.1)

agneḥ: अ॒ग्नेः । स्तोमम् । (5.5.6.1)
abhicāraḥ: अ॒भि॒चा॒र इत्य॑भि-चा॒रः । स्तृ॒णु॒ते । (5.6.3.1)

eṣavicalo gandharvā ekobarhiruttarabarhirgarbhovibhaktā

*haviḥ: ह॒विः । स्कन्द॑ति । (5.7.6.5)
eṣaḥ: ए॒षः । स्क॒न्द॒ति॒ । (5.7.6.5)
vicalaḥ: वि॒च॒ल इति॑ वि-च॒लः । स्क॒न्धः । (5.7.18.1)
gandharvāḥ: ग॒न्ध॒र्वाः । स्त्रि॒या । (6.1.6.5)
ekaḥ: एक॑ः । स्तन॑ः । (6.2.5.1)
barhiḥ: ब॒र्हिः । स्तृ॒णा॒ति॒ । (6.2.4.5)
uttarabarhiḥ: उ॒त्त॒र॒ब॒र्हिरित्यु॑त्तर-ब॒र्हिः । स्तृ॒णा॒ति॒ । (6.2.4.5)
garbhaḥ: गर्भ॑ः । स्कन्द॑ति । (6.2.5.5)
vibhaktāḥ: विभ॑क्ता॒ इति॒ वि-भ॒क्ता॒ः । स्तो॒काः । (6.3.9.5)

ekādaśaṣṣoḍaśino jyotirudyantaśśubho jñātāstomāḥ

ekādaśaḥ: ए॒का॒द॒शः । स्तन॑ः । (6.6.4.6)
ṣoḍaśinaḥ: षो॒ड॒शिन॑ः । स्तो॒त्रम् । (6.6.11.6)
jyotiḥ: ज्योति॑ष्टोम॒ इति॒ ज्योति॑ः-स्तो॒म॒ः । (7.1.4.2)
udyantaḥ: उ॒द्यन्त॒ इत्यु॑त्-यन्त॑ः । स्तोमाः । (7.1.8.2)
śubhaḥ: शुभ॑ः । स्पर्ध॑न्ते । (7.1.20.1)
jñātāḥ: ज्ञा॒ताः । स्तोमाः । (7.2.4.2)
stomaḥ: स्तोम॑ः । स्तोम॑स्य । (7.2.5.4)
*ṛgbhiḥ: ऋ॒ग्भिरित्यृ॑क्-भिः । स्तु॒व॒न्ति॒ । (7.3.1.3)
*madhyataḥ: म॒ध्य॒तः । स्तोमौ । (7.3.4.2) (see 7.5.1.4)

klṛptā ṛtava āyuryaptre yo priyo madhyato'ntassadastiṣṭhantaśchandobhiriti sakārāḥ visarjanīyāḥ

klṛptāḥ: क्लृ॒प्ताः । स्तोमाः । (7.4.3.6)
ṛtavaḥ: ऋ॒तव॑ः । 6 । ऋ॒तुषु॑ । (7.4.6.2) ??? (ḥ + ṛ)
āyuḥ: आयु॑ष्टोम॒मित्यायु॑ः-स्तो॒म॒म् । (7.4.11.1)
yaḥ: यः । स्त्री॒णाम् । (7.4.19.1)
priyaḥ: प्रि॒यः । स्त्री॒णाम् । (7.4.19.2)

madhyataḥ: म॒ध्य॒तः । स्तोमौ । (7.5.1.4)
antaḥ: अ॒न्तः । स्तु॒व॒न्ति॒ । (7.5.8.1)
sadasaḥ: सद॑सः । [23] 1 । स्तु॒व॒न्ति॒ । (7.5.8.1-2)
tiṣṭhantaḥ: तिष्ठ॑न्तः । स्तु॒व॒न्ति॒ । (7.5.8.4)
chandobhiḥ: छन्दो॑भि॒रिति॒ छन्दः॑-भि॒ः । स्तोमैः । (7.5.15.2)

sakārāḥ visarjanīyāḥ
sakāraparavisarjanīyāḥ

om

[Section 3]

prājāpatyonuvāke tu padaṁ paśyati coccakaḥ
naronyonīyavīyāpi vīryānpīyūṣapīyati
līyante līyaṣomīyaḥ vālpīyantadvitīya ca
iti visarjanīyalakṣaṇam

Appendix

Ṣaḍviṁśatisūtra

sakārarephavisarjanīyāḥ |

vo huto divo viṣṇorakrandadagniriṣṭayajuṣaḥ sa ena ebhyodhvaraḥ pūrṇavandhura sapañcadaśassaptadaśa ekaviṁ̐śo loko barhiṣo reva -- tāyā anyasya s--co gāyatriyo barhistejo barhirbhavatyapratiṣṭhitastomoṁ̐śu-drapsaḥ parācībhissarasvato niho so apsaraso gṛhāḥ 1

suvarmalimlavaścaṣyapariṣṭhāstṛṇavaścaturviṁ̐śaḥ
pañcaviṁ̐śaścatuṣṭomaścatuścatvāriṁ̐śastrayastriṁ̐śaṣṣoḍaśa
ukthebhirdvibarhānirmanasvovṛtraghnaḥ 2

caturjātavedāstāḥ puruṣo rukmo jāto pratiṣṭhitopratiṣṭhitognerabhicāra eṣa vicalaḥ 3

gandharvā eko barhiruttarabarhirekorjarbhoṣi bhaktā ekādaśaṣṣoḍaśinaḥ 4

jyotirudyantaśśubho jñātā ṛgbhiḥ klṛptā
āyuryamaśriyomadhyalebhāntassadasastiṣṭhantaśchandobhiḥ 5

iti sakārarephavisarjanīyāḥ |

Śamānaprakaraṇa

atha yajussaṁhitāyām ākāraplutapūrvo ghoṣavadvyañjanaśasakāraparo visarjanīyo yeṣu padeṣu lupyate tāni pravakṣyāmi 1

āḥ + (g, gh, j, d, dh, n, b, bh, m, y, r, l, v, h) => ā + (g,...,h)
āḥ + (śc, sk, st, sth, sp) => ā + (śc, sk, st, sth, sp)
āḥ + (śv, śr, sn, sm, sy, sv) => ā + (śv, śr, sn, sm, sy, sv)

kāmāssvāhākṛtāḥ kalpamānāḥ kaṇṭhāḥ kumārāḥ kravyāḥ klṛptāḥ keśāḥ kṣullakāḥ kṣāḥ 27
garbhā gatā gṛhyā gaṇā grahā gṛhā grīvā gyā gandharvā varuṇagṛhītā grāhyā grahītavyā gāḥ 28
jātā joṣā juṣāṇā janīnā jāgatā jyeṣṭhā janā jāyamānā jyāyā jāyā jñātā jīvā jāḥ 32
tāḥ 37 na ohavīmi pari somasya vṛṇe sarvevogrā stha pūrvaḥ 38
purūravāḥ pāḥ prītāḥ pāryāḥ prajāḥ puruṣāḥ pāṅktāḥ patyāḥ panthāḥ poṣāḥ purāṇāḥ prajātāḥ prāvṛtāḥ pādāḥ prathāḥ pūtāḥ devapurāḥ pātrāḥ puroḍāśāḥ pavamānāḥ prāyaṇāḥ padyāḥ pṛthivyāḥ 48
bhāmā bhārā bharatā bhakṣā bhūyā bhūmyā bhitthā bhadrā bhrātṛvyā bhaktā bhūyiṣṭhāḥ 55
striyo vai vaḥ priyāḥ jātāḥ vo devāḥ ruco dakṣiṇā garbhaṁ na imā dvitīyā daśa deveṣu paro yāḥ 59
limpā lokāḥ 63 na paścātpūrvaḥ 64
valśā vikthā viprā vedā vayā vīrā vrātā vasavyā varcā vasiṣṭhā vyacā vaiśvānarā veśā varatrā vātā vidānā savratā vidyā vaiṣṇavā vayasyā ekavratāḥ 65
sarpāḥ kṛtassyonāḥ śatasāḥ sahasrasāḥ somyāḥ niṣattāḥ satyāvaḥ stenāḥ saspiñjarāḥ sikatāḥ sīsāḥ sthitāḥ syandamānā plutasomāḥ triṣatyāḥ āhasaumyāḥ sthāvarāḥ sparaṇāḥ stomāḥ sṛṣṭāḥ stutāḥ somapīthāḥ sthāḥ 68 na pratipūrvaḥ 69

References

The transliterated texts are based on Peter Freund's Devanāgarī editions
http://peterffreund.com/shiksha/visarjaniya_lakshanam.html
http://peterffreund.com/shiksha/visarjaniya_lakshanam.pdf

http://peterffreund.com/shiksha/Shadvimshati_Sutra.html
http://peterffreund.com/shiksha/shadvimshati_sutra.pdf

http://peterffreund.com/shiksha/yajur_veda_saptalakshana.html#shamana
http://peterffreund.com/shiksha/yajur_veda_saptalakshana.pdf

A transliterated searchable file of the entire Taittirīya Saṁhitā is downloadable on
http://www.sanskritweb.net as ts-find.pdf.

For the Devanāgarī shown in the commentary see Taittirīya Saṁhitā
http://www.parankusa.org/KrYajurBrowse.aspx.

Stautzebach, Ralf, Pāriśikṣā und Sarvasaṁmataśikṣā (sśś): Rechtlautlehren der Taittirīya-Śākhā, Franz Steiner Verlag: Stuttgart, 1994.

Śikṣās and Vedalakṣaṇa texts:
http://vedicreserve.mum.edu/shiksha/shiksha_vedicreserve.html
https://sites.google.com/view/vedalakshana

Last updated by Detlef Eichler 28 January 2017